

Basisboek luchtrecht

mr. dr. Ronald M. Schnitker

Basisboek luchtrecht

Voor studie en beroep

Basisboek luchtrecht
mr. dr. R.M. Schnitker

© 2023, Berghauser Pont Publishing, Schnitker

www.berghauserpont.nl

ISBN: 9789492952974

NUR: 825

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No parts of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Voorwoord

Luchtrecht is een rechtsgebied dat zich bezighoudt met de regels en voorschriften die gelden voor de luchtvaart. Zij worden in hoofdzaak internationaal, nationaal, en bijvoorbeeld in het geval van de EU, regionaal vastgesteld. Het luchtrecht kan worden verdeeld in regels betreffende veiligheid, verkeer, vervoer en infrastructuur. Naast regels voor de commerciële luchtvaart, zijn er regels voor general aviation (ook wel kleine of algemene luchtvaart genoemd), staatsvliegtuigen en in toenemende mate ook voor onbemande luchtvaart (waaronder drones).

Basisboek luchtrecht maakt de lezer op doeltreffende wijze wegwijs in dit complexe rechtsgebied. Het basisboek vangt aan met een inleiding over de bronnen van het luchtrecht, waaronder het Verdrag van Chicago, inclusief de daarbij behorende achttien bijlagen met veiligheidsnormen en bilaterale verdragen die de vervoersrechten van luchtvaartmaatschappijen regelen en Europese verordeningen die door het Europees Agentschap voor de veiligheid van de luchtvaart (EASA) worden voorbereid en in Nederland rechtstreeks van toepassing zijn.

Daaraan sluitend worden themagewijs een aantal activiteiten in de luchtvaart behandeld, waaronder de luchtwaardigheid van luchtvaartuigen en het onderhoud ervan, de eisen die aan de geschiktheid (medisch) en de bekwaamheid (ervaring) van cockpit- en cabinebemanning worden gesteld, de opleiding van piloten en verkeersleiders, de indeling en het veilig gebruik van het luchtruim, het vervoer van passagiers, dieren en gevaarlijke lading, de luchtverkeersregels, de veiligheid en beveiliging van de luchtvaart, de autoriteit van de gezagvoerder, het toezicht op de veilige naleving van de veiligheidsregels, het onderzoek van incidenten- en ongevallen, de wijze waarop tegen misdragende passagiers kan worden opgetreden, de rechten van passagiers en de bescherming van het milieu. Het betreft hier steeds activiteiten die tot het publieke luchtrecht worden gerekend. Niettemin heeft ook het privaat luchtrecht een belangrijke functie in het luchtrecht. Daarover gaat het laatste hoofdstuk van dit basisboek waarin internationale regels omtrent aansprakelijkheid van de luchtvaartmaatschappijen jegens personen en verzenders van goederen worden belicht, als ook de regels die met name te vinden in het Burgerlijk Wetboek.

Het boek is daarom bij uitstek geschikt voor studenten die een opleiding binnen de luchtvaart volgen. De praktische en ordenende opzet maken het boek ook geschikt als naslagwerk voor luchtvaartpersoneel en andere lezers op zoek naar een grondige inleiding in het luchtrecht. In het trefwoordenregister staan allerlei onderwerpen die het zoeken eenvoudiger maken.

Bij het schrijven van dit basisboek is zo dicht mogelijk bij de officiële wetsteksten gebleven. Het is daarom van belang om naast dit boek ook de officiële wetsteksten te raadplegen. Dit geldt temeer omdat de wet- en regelgeving voor de luchtvaart voortdurend wordt aangepast aan nieuwe ontwikkelingen en veranderende omstandigheden. Zie voor de toepasselijke wet- en regelgeving de vindplaatsen die in dit boek worden aangegeven. Dit basisboek luchtrecht is bijgewerkt tot 1 juni 2023.

Ronald Schnitker

Begrippen/Afkortingenlijst

(A): Airplane

ACC: Area Control Centre

ACM: Autoriteit Consument & Markt

ACNL: Airport Coordination Netherlands

AFCAC: African Civil Aviation Commission

AMvB: Algemene Maatregel van Bestuur

AMC: Acceptable Means of Compliance

AltMOC: Alternative Means of Compliance

ANC: Air Navigation Commission

ANP: Air Navigation Plans

AOC: Aircraft Operator Certificate

ASOP: Aviation Safety Oversight Programme

ATC: Air Transport Committee, en ook: Air Traffic Control

ATPL: Airline Transport Pilot License

APV: Algemene Plaatselijke Verordening

ARC: Airworthiness Review Certificate

ARFF: Aircraft Rescue and Fire Fighting

ARO: Authority Requirements for Air Operation

ATO: Approved Training Organisation

ATSU: Air Traffic Services Unit

AUP: Airspace Use Plan

Awb: Algemene wet bestuursrecht

(B): Balloon

BBL: Balloon Pilot License

Bhe: Besluit handel in emissierechten

BIR: Basic Instrument Rating

BOL: Besluit ongeregeld luchtvervoer

BPL: Balloon Pilot Licence

BvB: bewijs van bevoegdheid

BvI: bewijs van inschrijving

BvL: bewijs van luchtwaardigheid

BVOM: Bureau Verkeersveiligheid Openbaar Ministerie

CAA: Civil Aviation Authority

CAMO: Continuing Airworthiness Management Organisation

CFR: Crash Fire Rescue

COMS: Sectorial Committees

CPA: Closest Point of Approach
CPL: Commercial Pilot License
CRI: Balloon Pilot License
CTOT: Calculated Take Off Time

DAEB: Diensten van algemeen economisch belang
DOA: Design Organisation Approval
DGTL: Directoraat-Generaal Transport en Veiligheid
DTO: Declared Training Organisation

EAS: European Air Sports
EASA: European Aviation Safety Agency
EATCHIP: European Air Traffic Control Harmonisation and Integration Program
EATMP: European Air Traffic Management Program
EAR: Easy Access Rules
EC: Europese Commissie
ECA: European Cockpit Association
ECAA: European Common Aviation Area
ECAC: European Civil Aviation Conference
EGU: European Gliding Union
EHPU: European Hang Gliding & Paragliding Union
EIR: Enroute Instrument Rating
EMF: European Microlight Federation
ENPRM: Eurocontrol Notice of Proposed Rulemaking
EPL: Electronic Pilot Licence
ETOPS: Extended Range Operations
ETS: Emission Trading System
ETSO: European Technical Standard Order
EU: Europese Unie
EU-FCL: European Union on Flight Crew Licensing
EU-OPS: European Union on Operations

FAA: (American) Federal Aviation Administration
FAI: Fédération Aéronautique Internationale
FAR: Federal Aviation Requirements
FB: Free Balloon
FFS: Full Flight Simulator
FIR: Flight Information Region
FNPT: Flight Navigation Procedure Trainer
FSC: Flight Simulator Compagny

FSLA: Civiele laagvlieggebieden
FSTD: Flight Simulation Training Device
FTL: Flight Time Limitation

GNSS: Global Navigation Satellite System

(H): Helicopter

IAOPA: International Council of Aircraft Owners and Pilots Association

IASTA: International Air Services Transit Agreement

IATA: International Air Transport Association

ICAO: International Civil Aviation Organization

IFALPA: International Federation of Air Line Pilots' Associations

ILT: Inspectie Leefomgeving en Transport

IR: Instrument Rating

IRE: Instrument Rating Examiner

IRI: Instrument Rating Instructor

I&W: (Ministerie van) Infrastructuur en Waterstaat

JAA: Joint Aviation Authority

JAR-FCL: Joint Aviation Requirements on Flight Crew Licensing

JAR-OPS: Joint Aviation Requirements on Operations

JAR: Joint Aviation Rules

KB: Koninklijk besluit

KEI: KNVvL Examinering Instituut

KNVvL: Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Luchtvaart

LAB: Language Assessment Body

LACAC: Latin American Civil Aviation Commission

LAPL: Light Aircraft Pilot License

LCIP: Local Convergence and Implementation Plans

LIFUS: Line flying under supervision

LNRS: long-range navigation systems

LPE: Language Proficiency Endorsement

LTO: Landing and Take Off

LVNL: Luchtverkeersleiding Nederland

LVR: Luchtverkeersreglement

LVW: Luchtvaartwet

M: Medical
MAB: Memberstate advisory body
MCTOM: Maximum Certificated Take Off Mass
ME: Multi Engine
MEL: Minimum Equipment List (zie ook: MUL)
MMEL: Master Minimum Equipment List
MLA: Micro Light Aircraft, ook: Militaire Luchtvaart Autoriteit
MCC: Multi Crew Coordination
MCCI: Multi Crew Coordination Instructor
MI: Mountain Instructor
MNPS: Minimum Navigation Performance Specifications
MOA: Militair operationeel gebied
MP: Multi Pilot
MPA: Multi Pilot Aeroplane
MPL: Multi Pilot License
MPH: Meerpilootgecertificeerde helikopter
MRVA: Minimum Radar Vector Altitude
MUL: Minimum uitrustingslijst

NAA: National Aviation Authority
NAC: National Aero Club
NCC: Non-commercial operations with complex motor-powered aircraft
NOV: Notice of Violation
NCO: Non-commercial operations with other than complex-motor-powered aircraft
NPA: Notice for Proposed Amendment
OM: Openbaar Ministerie
OPS: Operations
ORO: Organisation Requirements for Air Operations rules
OvJ: Officier van Justitie
OvV: Onderzoeksraad voor Veiligheid

PANS: Procedure for Air Navigation Services
PIC: Pilot in Command
PICAQ: Provisional International Civil Aviation Organization

RAN: Regional Air Navigation
RC: Regulatory Committee
Rhe: Regeling handel in emissierechten
RLD: Rijksluchtvaartdienst
RU: Regulatory Committee

RFI: Recreational Flight Instructor
RFIE Recreational Flight Instructor Examiner
RMZ: Radio Mandatory Zone
ROC: Required Obstacle Clearance
ROVV: Rijkswet Onderzoeksraad voor Veiligheid
RPA: Remotely piloted aircraft
RPAS: Remotely piloted aircraft system
RPL: Recreate Pilot License
RT: Radio Telephony
RTL: Regeling Toezicht Luchtvaart
RTS: Remote Tower Service
RU: Regulatory Unit
RVGLT: Regeling veilig Gebruik Luchthavens en andere Terreinen
RVSM: Reduced Vertical Separation Minima

SAB: Stakeholder advisory body
SAFA: Safety Assessment of Foreign Aircraft
SAGA: Safety Assessment of General Aviation
SANA: Safety Assessment of National Aircraft
SARP: Standard and Recommended Practice
SAR: Search and Rescue
SES: Single European Sky
SFI: Synthetic Flight Instructor
SP: Sailplane, ook: Single Pilot
SERA: Standardised European Rules of the Air
SPL: Sailplane Pilot Licence
SPO: Specialized Operations
SUPPS: Regional Supplementary Procedures
STEBZ: Stichting Theorie-examens Ballonvaren en Zweefvliegen
SUPP: Regional Supplementary Procedure
STD: Synthetic Training Device
STI: Synthetic Training Instructor

TeBs: Technical bodies
TEC: Technical committee
TFZ: Transponder Free Zone
TMG: Touring Motor Glider
TMZ: Temporary Mandatory Zone
TRI: Type Rating Instructor
TRE: Type Rating Examiner

TSA: Temporary Segregated Areas

USOAP: Universal Safety Oversight Audit Program

UASSG: Unmanned Aircraft Systems Study Group

VFR: Visual Flight Rules

VMS: Veiligheid Management Systeem

VNV: Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers

VTOL: Vertical Take-Off and Landing

VTV: Vergunning tot vluchtuitvoering

V&W: (Ministerie van) Verkeer en Waterstaat

Wlv: Wet luchtvaart

Wm: Wet Milieubeheer

WvSr: Wetboek van Strafrecht

WvSv: Wetboek van Strafvordering

WWEU: Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie

ZBO: Zelfstandige bestuursorganen

ZFTT: Zero Flight Time Type rating

Inhoudsopgave

Voorwoord	V
Begrippen/Afkortingenlijst	VII
1 Luchtrecht: rechtsbronnen en indeling van de rechtsgebieden	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Verdrag van Chicago	2
1.2.1 Historische achtergrond	2
1.2.2 Indeling van het verdrag	3
1.2.3 Voornaamste bepalingen uit deel I	3
1.2.4 Bijlagen (annexen) bij het verdrag	7
1.3 Internationale Organisatie voor de Burgerluchtvaart (ICAO)	9
1.3.1 Doelstellingen	9
1.3.2 Organisatie	10
1.3.3 Geografische indeling	12
1.3.4 Het proces van regelgeving binnen ICAO	13
1.3.5 Implementatie van ICAO -regels in nationale regelgeving	13
2 Europese bronnen van luchtvaartregelgeving	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Europese burgerluchtvaartorganisatie EASA	19
2.2.1 Voorgeschiedenis	19
2.2.2 De 'basisverordening' van de European Aviation Safety Agency	20
2.2.3 Kerntaken	22
2.2.4 Structuur van de EASA -organisatie	23
2.2.5 Leden van EASA	24
2.2.6 Proces van regelgeving	24
2.2.7 Onderscheid verordeningen – richtlijnen – beschikkingen	25
2.2.8 Nationale bevoegdheden	27
2.3 European Civil Aviation Conference (ECAC)	27
2.3.1 Eurocontrol	29
2.3.2 Totstandbrenging van een gemeenschappelijk Europees luchtruim	31
2.4 Samenwerkingsovereenkomst tussen de Europese Commissie en Eurocontrol	32
2.5 Invloed van niet-gouvernementele organisaties op luchtvaartregelgeving	33
2.5.1 Belangenverenigingen van verkeersvliegers en verkeersleiders	33
2.5.2 Belangenverenigingen algemene luchtvaart	33

3	Nederlandse luchtvaartregelgeving	35
3.1	Historische ontwikkeling	35
3.2	Vlieg- en Luchtvaartwet	35
3.2.1	De Nederlandse wetgever	37
3.3	Luchtvaartwet	38
3.4	Wet luchtvaart	39
3.4.1	Delegatie van regelgeving	40
3.4.2	Deregulering van luchtvaartwetgeving ten behoeve van de recreatieve en sportluchtvaart	40
3.4.3	Andere wetten met luchtvaartbepalingen	41
4	Soevereiniteit en markttoegang	43
4.1	Soevereiniteitsbeginsel	43
4.2	Bilaterale overeenkomsten	44
4.2.1	Bermuda-overeenkomsten	44
4.2.2	Vrijheden in het luchtverkeer	45
4.3	Liberalisatie van de markttoegang	46
4.3.1	Open Skies	46
4.3.2	Europese Unie	48
4.3.3	Nationaal kader	49
5	De economische vergunning	51
5.1	ICAO	51
5.2	EU-recht	52
5.2.1	Luchtvaartvergunningen in de Europese Unie	52
5.2.2	Exploitatievergunning	56
5.3	Commerciële vluchtuitvoering	57
5.4	EU-regels voor niet-commerciële vluchten	62
5.5	Specialised Operations (SPO)	64
5.6	Introductievluchten	66
5.7	Exploitatievergunning (Nederland)	69
5.7.1	Basisvoorwaarden voor een exploitatievergunning	69
5.8	Leasing	73
5.9	Tijdelijke exploitatievergunning	74
5.10	Ontheffing	75
6	De technische/operationele vergunning (Air Operator Certificate)	81
6.1	Europese Unie	81
6.2	Nederland	81
6.2.1	Eisen AOC-certificaat	82
6.2.2	Uitzonderingen verplichting AOC	83

7	Routevergunningen	85
7.1	Inleiding	85
7.2	Onderscheid geregeld en ongeregeld luchtvervoer	85
7.2.1	Geregeld luchtvervoer	85
7.2.2	Ongeregeld luchtvervoer	86
7.2.3	Vrijstelling	88
7.3	Leasing, code sharing en interchange	88
7.3.1	Vormen van leasing	88
8	Luchtvaartuigen	91
8.1	Inleiding	91
8.2	Nationaliteits- en inschrijvingskenmerken van luchtvaartuigen	91
8.2.1	ICAO	91
8.3	Nederland	93
8.4	Luchtwaardigheid	94
8.4.1	ICAO	94
8.4.2	EU-recht	96
8.4.3	Nederland	101
9	Onbemande luchtvaartuigen	109
9.1	Inleiding	109
9.2	ICAO	110
9.2.1	Huidige stand van zaken drones in SARP's	111
9.2.2	Status van de remote-pilot	113
9.3	Europese Unie	113
9.3.1	Regulerend kader voor droneoperaties	115
9.3.2	Categorieën: open, specifiek en gecertificeerd	118
9.3.3	Registratieplicht voor dronevliegers	119
9.3.4	Sancties op niet-naleving Verordening 2019/947	120
9.3.5	U-space	121
9.3.6	Dronetaxi's (VTOL)	121
9.4	Nederland	122
9.4.1	Nationale luchtverkeersregels	123
9.4.2	Modelvliegen	123
9.4.3	Aanwijzing U-space-zones	124
9.4.4	Privacy	124

10	Bewijzen van bevoegdheid	127
10.1	ICAO	127
10.2	EU-recht	128
10.2.1	Brevetten PART-FCL	128
10.2.2	Commerciële en recreatieve brevetten	131
10.2.3	Overzicht van EU-bewijzen van bevoegdheid	132
10.2.4	Bevoegdverklaringen (klasse en type en groepen) en instructeurscertificaten	138
10.2.5	Klasse- en typebevoegdverklaringen	140
10.2.6	Instructeurscertificaten	143
10.2.7	Nachtvliegen (Night Rating)	145
10.2.8	Stuntvliegen (Aerobatic rating)	146
10.2.9	Sleepvliegen (Banner/Sailpane Towing rating)	146
10.2.10	Vliegen in bergachtig gebied (Mountain Rating)	147
10.2.11	Testvliegen (Flight test rating)	148
10.2.12	Reducties op en vrijstellingen van vliegopleidingen	148
10.3	Nederland	149
10.3.1	Invoering Basic Instrument Rating	150
10.3.2	VFR nachtvliegen in Nederland	150
10.3.3	Nationale brevetten	151
11	Taalvaardigheid	155
11.1	ICAO	155
11.2	EU-recht	157
11.3	Nederland	158
12	Opleiding en examinering	159
12.1	Inleiding	159
12.2	EU-recht	159
12.2.1	Opleidingscursus	159
12.3	Nederland	161
12.3.1	Afnemen van theorie-examens	162
12.3.2	Vaardigheidstest	163
12.3.3	Vrijstellingen	163
12.3.4	Verlenging en hernieuwde afgifte	168
13	Medische geschiktheid	171
13.1	ICAO	171
13.2	EU-recht	172
13.2.1	Medische geschiktheid piloten	172
13.2.2	Klassen voor medische geschiktheid	174

13.2.3	Eisen voor de medische geschiktheid van cabinepersoneelsleden	179
13.2.4	Medische eisen voor verkeersleiders	182
13.3	Nederland	182
14	Vlieg- en diensttijden en rustperiodes	185
14.1	ICAO	185
14.2	EU-recht	185
14.3	Nederland	188
14.3.1	Arbeidstijdenbesluit vervoer	188
14.3.2	Arbeids-, rust- en reservetijd cockpitpersoneel helikopters	189
14.3.3	Regeling werk- en rusttijden luchtvaart	191
14.3.4	Adviescommissie arbeidsomstandigheden boordpersoneel	192
15	Alcohol, drugs en psychotrope geneesmiddelen	195
15.1	ICAO	195
15.2	EU-recht	196
15.3	Nederland	198
16	Vluchtuitvoering en voorbereiding	203
16.1	Inleiding	203
16.2	ICAO	204
16.2.1	ICAO Annex 6	204
16.3	EU-recht	206
17	Implementing Rules – Operations (IR-OPS)	207
17.1	Inleiding	207
17.2	Inwerkingtreding	208
17.2.1	Draagwijdte	208
17.2.2	Inhoud	209
17.3	Nederland	214
17.3.1	Wet luchtvaart	214
17.3.2	Vluchtuitvoerings- en onderhoudsprocedures	218
18	Brandstof – beleid en regelgeving	221
18.1	Definities	221
18.2	EU- recht	227
19	Uitrustingsstukken	231
19.1	Inleiding	231
19.2	Uitrustingsstukken tijdens alle vluchten	231

19.2.1	IFR-vluchtuitvoering	231
19.2.2	VFR-vluchtuitvoering	231
19.3	Communicatie- en navigatie-uitrusting	232
19.3.1	Telecommunicatie-installaties	232
19.3.2	Navigatie-installaties	232
19.4	Overige apparatuur	234
20	Vervoer van gevaarlijke stoffen door de lucht	237
20.1	Inleiding	237
20.2	ICAO	237
20.2.1	Technische voorschriften	237
20.3	EU-recht	238
20.4	Nederland	240
20.4.1	Wet luchtvaart	240
21	Vervoer van dieren door de lucht	243
21.1	IATA	243
21.2	EU-recht	244
21.3	Nederland	244
21.3.1	Herkauwende en eenhoevige dieren en varkens	244
21.3.2	Andere dieren dan herkauwende en eenhoevige dieren en varkens	247
22	De gezagvoerder	249
22.1	Inleiding	249
22.2	Verantwoordelijkheden	250
22.2.1	ICAO	250
22.2.2	EU-recht	250
22.2.3	Nederland	251
23	Luchtruimclassificatie en -indeling	255
23.1	Indeling	255
23.2	EU-recht	259
23.2.1	Radio Mandatory Zone (RMZ)	259
23.2.2	Transponder Mandatory Zone (TMZ)	259
23.3	Nederland	260
23.3.1	Indeling van het luchtruim naar soort luchtverkeersleidingsgebied	261
23.3.2	Luchtverkeersroutes (ATS-routes)	263
23.4	Bijzondere luchtverkeersgebieden	264
23.5	Beheer luchtruim in Nederland	269

24	Luchtverkeersdienst (ATS)	271
24.1	Doelstelling en taken luchtverkeersdienstverlening	271
24.2	Onderscheid ATC	273
24.2.1	Aerodrome Control Service	273
24.3	EU-recht	274
24.4	Nederland	274
25	Grondslagen voor verkeersleiding en vluchtinformatieverstrekking	277
25.1	Air Traffic Management	277
25.2	ATS-procedures	279
25.3	Grondslagen voor de vluchtinformatieverstrekking (FIS)	280
26	ATS-procedures	285
26.1	Inleiding	285
26.2	ATS-routes	285
26.2.1	Minimum vlieghoogten	285
26.2.2	Systeem van routeaanduiding	285
26.3	Radiotelefonie	287
26.4	Melden van operationele en meteorologische informatie	295
26.4.1	Air Report	295
26.4.2	Special Air Report	296
26.5	Controller Pilot Data Link Communication Services (CPDLC)	297
26.6	Radar Services	305
26.6.1	Algemene radarprocedures	306
26.6.2	Gebruik van radar bij Air Traffic Control Service	309
26.6.3	Gebruik van radar bij Approach Control Service	311
26.6.4	Final approach-procedures	313
26.7	Air Traffic Advisory Service	316
26.7.1	Flight Information Service en Alerting Service	316
26.7.2	Luchtvaartterrein informatieverstrekking	317
26.7.3	Operational Flight Information Service Broadcast	318
26.7.4	Alarmeringsprocedures	320
26.8	Procedures voor noodgevallen en andere onvoorziene omstandigheden	321
26.8.1	Procedures voor noodgevallen	321
26.8.2	Gestoorde verbinding en/of radarcontact tijdens gecontroleerde vluchten	323
26.8.3	Door de radarverkeersleiding te volgen procedures	326
26.8.4	Assistentie aan VFR-vluchten	328
26.8.5	Procedures voor andere onvoorziene omstandigheden	328
26.8.6	Onvoorziene omstandigheden ATC	332
26.8.7	Ernstige voorvallen in het luchtverkeer	332

27 Luchtvaartinlichtingen	335
27.1 ICAO	335
27.2 Nederland	339
28 Het vliegplan	343
28.1 Inleiding	343
28.2 Het vliegplanformulier	344
28.2.1 Tijdstip van indienen	346
28.2.2 Veranderingen in het vliegplan	346
28.2.3 Onopzettelijk afwijken van het vliegplan tijdens gecontroleerde vluchten	347
28.2.4 Indienen van een vliegplan in de lucht	348
28.2.5 Annuleren van een vliegplan in de lucht	348
28.2.6 Afsluiten van een vliegplan	349
28.2.7 Repeterende vliegplannen	349
28.3 Central Flow Management Unit	350
29 Luchtverkeersregels	351
29.1 Inleiding	351
29.2 Vliegvoorschriften	352
29.2.1 Algemene vliegvoorschriften - General Flight Rules	352
29.2.2 Algemene luchtverkeersregels in bijzondere situaties	355
29.2.3 Zichtvliegvoorschriften	359
29.2.4 Instrumentvliegvoorschriften	367
29.3 Coordinated Universal Time	370
30 Lichten die een luchtvaartuig moet voeren	373
30.1 Inleiding	373
30.2 Luchtvaartuiglichten	375
31 Luchtvaartterreinen - Algemeen	379
31.1 Inleiding	379
31.2 Het begrip 'luchtvaartterrein'	379
31.2.1 ICAO	379
31.2.2 EASA	379
31.2.3 Nederland	380
31.3 Verschillende soorten luchthavens	380

32 Luchtvaartterreinen – Aanleg, inrichting en veilig gebruik	387
32.1 ICAO	387
32.2 Runways (RWY) en Taxiways (TWY)	387
32.2.1 Aerodrome Reference Code	388
32.2.2 Luchthavengegevens	389
32.2.3 Radio Altimeter Operating Area	393
32.3 Obstakels	393
32.3.1 Obstacle Limitation Surfaces	394
32.3.2 Blijvende hindernissen	396
32.3.3 Tijdelijke hindernissen	397
32.3.4 Voertuigen	397
32.4 Hindernisaanduiding	397
32.4.1 Hoogspanningsleidingen en kabels	398
32.4.2 Aangeven van de ligging van een luchthaven	399
32.4.3 Aangeven van de identiteit van een luchthaven	399
32.4.4 Aangeven van de grens van het landingsterrein	399
32.4.5 Aangeven van de windrichting	399
32.4.6 Aangeven van de landingsrichting	400
32.4.7 Seinlamp	400
32.4.8 Verkeersborden	400
32.4.9 Gebodsborden	400
32.4.10 Informatieborden	401
32.5 Markeringen en aanduidingen op en nabij runways en taxiways	403
32.5.1 Paved runways (verharde banen)	403
32.5.2 Paved taxiways (verharde rijbanen)	408
32.5.3 Unpaved runways	410
32.5.4 Unpaved taxiways	410
32.5.5 Stopway	410
32.5.6 De VOR-controlepositie	411
32.6 Aanduiding van onbruikbare gedeelten op luchthavens	411
32.6.1 Onbruikbare gedeelten van het landingsterrein en platform	411
32.7 Paved runways	412
32.7.1 Threshold	412
32.7.2 Paved taxiways	414
32.7.3 Unpaved runways en taxiways	416
32.8 Approach lighting systems	416
32.8.1 Circling guidance lights	417
32.8.2 Runway lead-in lights	418
32.8.3 Simple Approach Lighting System	418
32.8.4 Precision Approach Lighting CAT I	418
32.8.5 Precision Approach Lighting CAT II en CAT III	419

32.9	Visual Approach Slope Indicator Systems	421
32.9.1	Doel	421
32.9.2	Soorten	421
32.9.3	Uitvoering	421
32.9.4	Principe van de systemen	422
32.9.5	De T-VASIS en de AT-VASIS	422
32.9.6	De PAPI	423
32.9.7	Ontsteken van luchtvaartgrondlichten	423
32.10	Nederland	424
32.11	Remote Tower Service (RTS)	427
32.12	Invoering van het Time Based Separation (RECAT-TBS) in Nederland	428
33	Veilig gebruik van luchthavens	429
33.1	Certificering	429
33.1.1	ICAO	429
33.1.2	EU-recht	429
33.1.3	Nederland	432
33.2	ICAO	435
33.3	EU-recht	437
33.4	Nederland	438
34	Luchtvaartterreinen - Specifieke regelgeving	439
34.1	Toelating luchthavenluchtverkeer	439
34.2	Grondafhandeling	439
34.2.1	EU-recht	439
34.2.2	Nederland	440
34.3	Slotcoördinatie	441
34.3.1	EU-recht	441
34.3.2	Nederland	443
34.4	Havengeld	443
34.4.1	EU-recht	443
34.5	Nederland	445
34.6	Faciliteiten voor passagiers, bemanningen en personen met beperkte mobiliteit	445
34.6.1	Annex 9 van ICAO	445
34.6.2	Personen met beperkte mobiliteit	447
34.6.3	EU-recht	448

35 Bestrijding van luchtvaartterrorisme	451
35.1 Inleiding	451
35.2 Verdragen	451
35.2.1 Verdrag van Tokyo	451
35.2.2 Verdrag van Den Haag	454
35.2.3 Verdrag van Montreal	456
35.2.4 Conventie inzake het merken van kneedspringstoffen ten behoef van de opsporing ervan	458
35.2.5 De implementatie van de Verdragen van Tokyo, Den Haag en Montreal in de Nederlandse wetgeving	458
35.2.6 Verdrag van Beijing	460
36 Beveiliging van de burgerluchtvaart	463
36.1 ICAO Annex 17 - Security	463
36.2 Beveiliging door luchtvaartmaatschappijen	464
36.3 Andere ICAO -documenten	465
36.4 EU-recht	467
36.5 Nederland	470
36.5.1 Verplichtingen van de exploitant	471
36.5.2 De controletaak	473
36.5.3 Beveiliging luchtruim	476
36.5.4 Passenger Name Records (PNR)	477
36.6 Handhaving van de orde aan boord van een luchtvaartuig	480
36.6.1 Preventieve maatregelen exploitant op grond van EU-OPS	480
37 Seinen, grondtekens, parkeer- en manoeuvreertekens	485
37.1 Inleiding	485
37.2 Seinen in de lucht	485
37.2.1 Nood- en spoedseinen	485
37.2.2 Seinen in geval van onderschepping	486
37.2.3 Zoek- en reddingsseinen	486
37.2.4 Seinen op de grond	488
38 Voorvallen in de burgerluchtvaart	491
38.1 Inleiding	491
38.2 ICAO	491
38.3 EU-recht	492
38.4 Europees Centraal Register (ECR)	494
38.5 Nederland	497
38.6 Luchtvaartuig in nood	497

39 Search and Rescue (SAR)	501
39.1 Inleiding	501
39.2 ICAO	501
39.3 Verplichting gezagvoerder en te volgen procedures	503
39.4 SAR-seinen	505
40 Onderzoek van ongevallen	507
40.1 Inleiding	507
40.2 ICAO	507
40.2.1 Annex 13	507
40.2.2 Attachment E bij annex 13	510
40.3 EU-recht	510
40.3.1 Instanties voor veiligheidsonderzoek	511
40.4 Nederland	515
40.4.1 Rijkswet Onderzoeksraad voor veiligheid	515
40.4.2 Afstemmingsprotocol OvV - OM	522
41 Naleving van luchtvaartregelgeving	523
41.1 EU-recht	523
41.2 Nederland	526
41.2.1 Verbodsbepalingen	526
41.2.2 Strafbepalingen	527
41.2.3 Vangnetartikel: het in gevaar brengen van de luchtvaart	527
41.2.4 Handhavingsinstrumenten	528
41.3 Toezicht naleving luchtvaart	528
41.3.1 Bijzondere toezichthoudende ambtenaren	529
41.3.2 Bevoegdheden van toezichthouders	530
41.3.3 Standaard toezichtsbevoegdheden	530
41.3.4 Toezichtbevoegdheden op grond van de luchtvaartwetgeving	532
41.3.5 Toezicht op luchthavens door provincies	534
41.3.6 Toezicht op luchtvaartnavigatiedienstverleners	534
41.3.7 Toezicht op buitenlandse luchtvaartuigen	535
41.4 Opsporing	537
41.4.1 Opsporingsbevoegdheden	538
41.4.2 Landelijk coördinerend luchtvaartofficier van justitie	539
41.4.3 De landelijke OvJ luchtvaartzaken en Just Culture	539
41.5 Richtlijn voor strafvordering luchtvaartwetgeving	539

